

*Манько Д. Г.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Міжнародного гуманітарного університету*

СТРУКТУРА ЮРИДИЧНОГО АЛГОРИТМУ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ У ПРАВОВИХ АКТАХ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню сутності й елементів структури юридичного алгоритму, аналізу особливостей їх відображення у правових актах. Виділено елементи структури юридичного алгоритму, зокрема персоніфікацію і модель поведінки. Обґрунтовано поняття статичної та динамічної диспозиції.

Ключові слова: право, система права, норма права, правовий акт, юридична техніка, диспозиція, юридична конструкція, юридичний алгоритм.

Постановка проблеми. Проблематика структури права, специфіка побудови правових актів та їх дії є актуальними напрямками досліджень сучасної загальнотеоретичної юриспруденції. Упорядкування суспільних відносин забезпечується ефективним правовим регулюванням, запорукою досягнення якого є наявність встановлених правил поведінки та нормативно закріплених прав і свобод. Суб'єкти права мають чітко усвідомлювати, що вони мають робити та у якій послідовності. Також правотворець, використовуючи правила та прийоми юридичної техніки, повинен створювати якісний та зрозумілий правовий акт, у якому отримують вираження соціально значущі приписи. Відтак дослідження юридичного алгоритму та його структури є затребуваним із погляду як юридичної науки, так і правотворчої та правозастосовної практики.

У вітчизняній юридичній науці зазначені питання досліджували В.В. Дудченко, М.В. Кравчук, Н.М. Крестовська, Ю.М. Оборотов, Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, С.В. Плавич, П.М. Рабінович, О.Ф. Скакун, Ю.С. Шемшученко, І.Д. Шутак та ін.

Водночас, незважаючи на численні наукові здобутки, практично недослідженим залишається питання правової природи юридичного алгоритму та його структури.

Мета статті – встановити сутність і елементи структури юридичного алгоритму та проаналізувати особливості їх відображення у правових актах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право – це засновані на природних свободах людини соціально значущі приписи, які забезпечують протистояння соціальному хаосу й отримують вираження у правових актах. Право ширше, ніж закон. Закон є лише однією з можливих форм юридичного вираження права. І в зазначеному аспекті право уявляється як різомне середовище, специфічна, така, що самостійно розвивається, цілісність, яка видозмінюється за формою, але не змінює суті.

Ю.М. Оборотов зазначає, що серед визначальних компонентів права можна виділити норми і принципи (що утворюють власні системи у вигляді систем права і законодавства), цінності (що утворюють окрему систему – аксіосферу права) і постулати (що виступають субстратом системи правової науки) [1, с. 50].

Право складається з певних елементів, причому кожен із них має власні варіанти розвитку. Більше того, кожен елемент

розвивається та пронизує полотно соціальної реальності своїми унікальними стежками. Але елемент окремо не є тотожністю тієї особливої, бездоганної системи (різому), якою є право. Поряд із цим кожен елемент є ланкою, що зв'язує багатогранність у цілісність. В основі формування указаної системи лежить певна аксіома – дуальність сутності та існування. Ця аксіома розкриває не тільки те, як утворюється право, але й те, як воно підтримує своє існування [2, с. 18].

Ідеальний та реальний виміри права мають бути збалансованими й вираженими у письмовому правовому акті, обов'язковість якого підтримана примусом.

Вітчизняний правознавець М.В. Кравчук розуміє під правовим актом юридичний документ компетентного органу держави, у якому закріплено забезпечуване нею формально визначене, загальнообов'язкове правило поведінки, що охороняється державною владою від порушень [3, с. 163].

На думку О.В. Куціпак, правовий акт як форма прояву правового життя суспільства є головним стрижнем, з якого витікають і за допомогою якого упорядковуються усі суспільні відносини. Основними ознаками правового акта, з огляду на вищевикладене, є такі: правовий акт має словесне або документальне вираження; він висловлює волю уповноваженого суб'єкта права та встановлює правові норми; правовий акт регулює суспільні відносини; він означає фактичну дію (поведінку) суб'єкта; характеризується здатністю встановлювати, змінювати, припиняти правовідносини [4, с. 54].

Аналізуючи твердження О.В. Куціпак, можна встановити, що правовий акт має кілька форм вираження: письмову, усну та конклюдентну. У рамках цієї статті досліджуються саме письмові правові акти як орієнтовані на соціальний вплив, прийняті уповноваженим суб'єктом юридичні документи, у яких закріплено міру свободи і встановлено обов'язок певної поведінки.

У науці у визначенні правового акта часто особлива увага звертається на нього не як на документ чи дію, а, власне, як на джерело права. Так, П.М. Рабінович у контексті дослідження зовнішньої форми прояву права під нормативно-юридичним актом розуміє письмовий документ компетентного органу держави (або уповноваженого нею органу місцевого самоврядування чи громадського об'єднання), у якому закріплено забезпечуване нею формально обов'язкове правило поведінки загального характеру [5, с. 127].

Отримавши вираження у правовому акті, право стає ефективним інструментом впорядкування суспільних відносин. Формальне вираження права відображає певну внутрішню організацію його елементів, кожен із яких має своє призначення та особливості конструювання. Зовнішня організація системи права теж складається з окремих елементів. В українській юридичній науці під першоелементом системи права традиційно розуміють норму права.

Так, О.Ф. Скакун вказує, що норма права – це загально-обов'язкове правило поведінки, сформоване в суспільстві відповідно до визнаної в ньому справедливої міри свободи і рівності та формально визначене (встановлене чи санкціоноване) і забезпечене державою для регулювання, охорони та захисту суспільних відносин. Зазначимо, що природні права людини, якщо вони не закріплені у формах права (тобто формально не визначені), є також чинними правами і підлягають забезпеченню державою так само, як і інші норми права [6, с. 215].

У запропонованому О.Ф. Скакун визначенні певною мірою звучується розуміння норми права шляхом її ототожнення лише із загальнообов'язковим правилом поведінки. Безумовно, правові норми являють собою формально-визначені вимоги, що виражають конкретні правила поведінки. Це найбільш зручні, законодавчо підготовлені для практичної реалізації правові приписи. Правові норми можна розглядати як особливий рівень готовності права до його втілення у життя. Але правова норма не тільки встановлює права й обов'язки суб'єктів або міру необхідної поведінки, міру свободи, вона ще й може містити прості правила: дефініції, принципи та ін.

Ще В.М. Горшеньов зазначав, що не всі нормативні приписи держави являють собою класичну модель норми права і тому, на його думку, немає достатніх підстав ототожнювати деякі з них із нормою права. Вони є «нетиповими тому, що несуть у собі свого роду незавершені риси моделі, хоч і виступають нормативними настановами держави» [7, с. 113–114].

Розвиваючи зазначену ідею, можна стверджувати, що не всі норми є правилом поведінки, окремі, наприклад, дефініції, фікції, презумпції та преюдиції, є просто правилом.

У зазначеному аспекті цілком слушним є визначення норми права, сформульоване Н.М. Крестовською, згідно з яким правова норма – це формально визначений, встановлений або офіційно визначений державою і забезпечений її примусовою силою соціально значущий припис загального характеру [8, с. 289].

Використання терміна «соціально значущий припис» замість «правило поведінки» значно розширює межі розуміння норми права та дозволяє відобразити всі наявні її форми прояву.

Ідеальна структура норми права включає: гіпотезу, диспозицію, санкцію. Слід враховувати, що ключовим елементом структури норми права слід вважати диспозицію, яка містить у собі сутність соціально значущого припису та вказує порядок дій суб'єкта. Саме диспозиція відображає соціальне призначення права – регулювання суспільних відносин, а відтак всі інші елементи структури норми права мають стосовно неї службовий характер.

Враховуючи наведені положення, можемо стверджувати, що диспозиція правової норми може бути двох типів: *статична диспозиція*, яка містить характеристику статусу, визначення поняття, принципи та ін., і *динамічна диспозиція*, яка містить послідовний порядок поведінки суб'єкта.

Модель формального вираження диспозиції, яка містить правило поведінки, відображується у юридичному алгоритмі. По суті, юридичний алгоритм – це зафіксована у тексті правового акта конструкція соціально значущого правила поведінки, яка має обов'язковий до виконання характер та забезпечена правовими засобами. Ця формально виражена конструкція відображає послідовність діяння та завжди орієнтована на суб'єкт права, бо в ньому закріплена модель поведінки. Причому активні дії не є єдиними формами моделі юридичного алгоритму. Поряд із ними існують алгоритми дотримання соціально значущих правових приписів.

Юридичний алгоритм є специфічним різновидом юридичної конструкції та способу вираження юридичного мислення у процесі врегулювання суспільних відносин за допомогою права.

На думку М.В. Немитіної, юридична конструкція – це базова побудова, що відображає і формує правову реальність та відноситься однаковою мірою до доктринальної, догматичної та практичної юриспруденції [9, с. 528].

І.Д. Шутак зазначає, що юридична конструкція – це таке поняття, яке створюється у результаті певної інтелектуальної роботи та в розрахунок на виконання конкретної заздалегідь закладеної функції, яка здається актуальною практичною необхідністю юридичного врегулювання тієї чи іншої галузі суспільних відносин [10, с. 269].

Розглядаючи юридичну конструкцію як засіб юридичної техніки, стає зрозумілим, що завдяки її використанню досягається формальна визначеність права у правових актах. Юридична конструкція відображає модель закріплення припису у правових нормах. Формальним вираженням юридичної конструкції є текст правового акта, який повинен бути логічно-послідовним, зв'язним, чітким, зрозумілим, інформаційно повним, аргументованим, переконливим.

Особливості вираження конструкції юридичного алгоритму в тексті правового акта пов'язані з необхідністю точного відображення його елементів. Юридичний алгоритм має свою структуру, яка складається з персоніфікації та моделі поведінки.

Персоніфікація, як елемент юридичного алгоритму, являє собою виражене в тексті конкретної статті або іншому, меншому за об'ємом, елементі правового акта ідентифікацію та, в окремих випадках, характеристику особи, яка має здійснити діяння, указані в зазначеному елементі правового акта.

Модель поведінки, як елемент юридичного алгоритму, являє собою виражену в тексті конкретної статті або іншому, меншому за об'ємом, елементі правового акта послідовність діянь, які має вчинити особа, указана у зазначеному елементі правового акта.

Важливою ознакою є нерозривна пов'язаність елементів структури юридичного алгоритму. На відміну від елементів структури норми права, які можуть бути розміщені в різних частинах правового акта, елементи юридичного алгоритму відображаються виключно в одній частині (статті, пункті та ін.) й утворюють логічну послідовну цілісність, у якій сформульовано порядок діянь.

Необхідно зазначити, що персоніфікацію слід відрізнити від соціально значущих приписів, які містяться у статичній диспозиції. У такому разі йдеться не про юридичний алгоритм, а про визначення значення терміна або загальної характеристики статусу особи. Наприклад, у ст. 15 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. вказується статус прокурора, міститься вичерпний перелік прокурорів органів прокуратури та встановлено, що прокурори в Україні мають єдиний статус незалежно від місця прокуратури в системі прокуратури України чи адміністративної посади, яку прокурор обіймає у прокуратурі. Прикладом персоніфікації та моделі поведінки, як елементів юридичного алгоритму, є пункт 2 ст. 19 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р., у якому вказується, що прокурор зобов'язаний вдосконалювати свій професійний рівень та із цією метою підвищувати кваліфікацію. Прокурор періодично проходить підготовку в Національній академії прокуратури України, що має включати вивчення правил прокурорської етики [11]. У наведеному прикладі *персоніфікація* виражена словом «прокурор», а *модель поведінки* – сло-

вами «зобов'язаний вдосконалювати свій професійний рівень та із цією метою підвищувати кваліфікацію».

Поряд із зазначеним правову природу юридичного алгоритму розкриває ще й той факт, що в його основі є певний імператив. Це завжди зобов'язувальне волевиявлення. Навіть коли суб'єкту надається можливість вибору варіанта поведінки, така можливість має бути передбачена нормою права.

Отже, можемо стверджувати, що юридичний алгоритм передбачає здійснення послідовних дій, які є змістом правових відносин. Причому такі правовідносини виникають тільки як правові, в іншій якості вони існувати не можуть, наприклад, конституційні, адміністративні, процесуальні, кримінальні тощо. Тобто суб'єкти права домагаються задоволення інтересів в особливому порядку, визнаному державою. Тільки в рамках цього різновиду суспільних відносин суб'єкти права здійснюють свої правові можливості, виконують покладені на них законом юридичні обов'язки. У такому разі має місце конкретизація загального змісту норм права відповідно до певного життєвого випадку. Ця конкретизація здійснюється в межах втілення у життя правових норм та надає змогу вирішити конкретну справу шляхом встановлення, зміни чи припинення суб'єктивних прав.

Висновки. Юридичний алгоритм є закріпленою у письмовому правовому акті специфічною юридичною конструкцією, у якій виражено соціально значуще правило поведінки. Це правило поведінки має обов'язковий до виконання характер та забезпечене правовими засобами. Щодо традиційної, у континентальній правовій сім'ї, концепції розуміння системи права, юридичний алгоритм закріплюється у диспозиціях норм права і є дієвим інструментом конкретизації загальних правових приписів.

Наявність юридичних алгоритмів є необхідною засадою забезпечення якісного та ефективного правового регулювання суспільних відносин і реалізації функцій права.

Література:

1. Оборотов Ю.М. Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права / Ю.М. Оборотов // Право України. – 2010. – № 3. – С. 49–53.
2. Манько Д.Г. Природа людиноцентристського розуміння права / Д.Г. Манько // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2015. – № 17. – Т. 1. – С. 15–18.
3. Кравчук М.В. Теорія держави і права (опорні конспекти) : [навчальний посібник] / М.В. Кравчук. – К. : Атіка, 2003. – 288 с.

4. Куціпак О.В. Правовий акт як форма прояву правового життя : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / О.В. Куціпак ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2015. – 19 с.
5. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : [навчальний посібник] / П.М. Рабінович. – 10-е вид. допов. – Л. : Край, 2008. – 224 с.
6. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : [підручник] / О.Ф. Скакун. – К. : Правова єдність, 2011. – 520 с.
7. Горшенев В.М. Нетипичные нормативные предписания в праве / В.М. Горшенев // Советское государство и право. – 1978. – № 3. – С. 113–118.
8. Крестовська Н.М. Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : [підручник] / Н.М. Крестовська, Л.Г. Матвєєва. – К. : Юриком Інтер, 2015. – 584 с.
9. Немыгина М.В. Методологический смысл категории «юридическая конструкция» / М.В. Немыгина // Юридическая техника. – 2013. – № 7. – Ч. 2. – С. 528–532.
10. Шутак І.Д. Юридична техніка : [навч. посіб. для вищих навч. закладів] / І.Д. Шутак, І.І. Онищук. – Івано-Франківськ, 2013. – 496 с.
11. Про Прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.

Манько Д. Г. Структура юридического алгоритма и его отображение в правовых актах

Аннотация. Статья посвящена исследованию сущности и элементов структуры юридического алгоритма, анализа особенностей его отражения в правовых актах. Выделены элементы структуры юридического алгоритма: персонификация и модель поведения. Обосновано понятие статической и динамической диспозиции.

Ключевые слова: право, система права, норма права, правовой акт, юридическая техника, диспозиция, юридическая конструкция, юридический алгоритм.

Manko D. The structure of the legal algorithm and its representation in legal acts

Summary. The article is devoted to the study of the essence and elements of the structure of the legal algorithm, the analysis of the features of its representation in legal acts. Elements of the structure of the legal algorithm are identified, namely: personification and behavior model. The concept of static and dynamic disposition is justified.

Key words: law, system of law, norm of law, legal act, legal technique, disposition, legal construct, legal algorithm.